

บรรณาธิการแถลง

วารสารพัฒนาสังคม ฉบับที่ 2 ปีที่ 17 ประจำเดือนตุลาคม พ.ศ. 2558 ฉบับนี้ได้กำหนดประเด็นหลัก คือ “ความรับผิดชอบต่อสังคม” (Social Responsibility) ซึ่งเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจอย่างสูงในช่วงสิบกว่าปีที่ผ่านมา

ความรับผิดชอบต่อสังคมของผู้ประกอบการ เป็นแนวคิดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ดังจะเห็นว่าจนถึงศตวรรษที่ 19 ผู้ประกอบการในยุโรปไม่ต้องรับผิดชอบต่อสังคมอย่างเคร่งครัด เนื่องจากในขณะนั้นโลกเรามีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีแรงงานอพยพจากชนบทอย่างเหลือเฟือ นักอุตสาหกรรมจึงสามารถขูดรีดทรัพยากรต่าง ๆ ได้ตามใจชอบ ปล่อยของเสียได้ตามต้องการ และเลือกใช้แรงงานได้อย่างเสรี นักเสรีนิยมแห่งศตวรรษที่ 18 อย่างอดัม สมิท (Adam Smith) มองว่าโลกของธุรกิจที่มีการแข่งขัน จะทำให้ “มือที่มองไม่เห็น” (Invisible Hand) เข้ามาจัดระเบียบให้ระบบเศรษฐกิจมีดุลยภาพ โดยขอให้รัฐมีบทบาทน้อย ๆ เท่าที่จำเป็นก็พอ¹

อย่างไรก็ตาม การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องได้ทำให้ระบบเศรษฐกิจเติบโตและมีการจ้างงานมากขึ้นในศตวรรษที่ 19 แต่ในขณะนั้นยังไม่มีมาตรการคุมครองแรงงาน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นายทุนสามารถกดขี่ค่าจ้างสูงสุดโดยใช้แรงงานได้ตามใจชอบ อาทิ ใช้แรงงานเด็ก 10 ขวบให้ทำงานถึงวันละ 14 ชั่วโมง โดยมีค่าตอบแทนเป็นอาหารขั้นเลว แรงงานหญิงที่ตั้งครรภ์ต้องถูกเลิกจ้าง สภาพแวดล้อมภายในโรงงานเต็มไปด้วยสารเคมีที่หมิ่นเหม่ต่อการเจ็บป่วยและเกิดอุบัติเหตุจากการทำงานได้โดยง่าย คนงานทำงานโดยไม่มีวันหยุด ไม่มีสิทธิลาป่วย ฯลฯ สภาพอันเลวร้ายของระบบโรงงานดังกล่าวได้นำไปสู่การรวมกลุ่มของคนงานเพื่อทำการต่อสู้เรียกร้องค่าจ้าง ลดชั่วโมงการทำงาน และเรียกร้องสวัสดิการต่าง ๆ จนทำให้ระบบทุนนิยมแห่งปลายศตวรรษที่ 19 ตกอยู่ในสภาวะวิกฤตอย่างหนักและยืดเยื้อ

จนกระทั่งเข้าสู่ต้นศตวรรษที่ 20 ระบบเศรษฐกิจมีการปรับตัวใหม่ โดยการตั้งภาคธุรกิจให้หันมารับผิดชอบต่อสังคมทางด้านแรงงาน ภายใต้การแทรกแซงของรัฐเพื่อประกันให้เกิดระบบการคุ้มครองแรงงานและการแรงงานสัมพันธ์ขึ้น

ต่อมาในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ได้เกิดวิกฤติด้านสิ่งแวดล้อมขึ้น เนื่องจากธรรมชาติไม่สามารถแบกรับระบบเศรษฐกิจแบบทำลายล้างแห่งอารยธรรมสมัยใหม่ได้อีกต่อไป อันนำไปสู่การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมและภาครัฐ จนกระทั่งสามารถกดดันให้ภาคธุรกิจต้องรับผิดชอบต่อสังคมด้านสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง จนถึงปลายศตวรรษที่ 20 ได้เกิดกระแสเรียกร้องให้ภาคธุรกิจมีความรับผิดชอบต่อ

¹ From “Economic Evolution: Principles, Issues, Ideas Through the Looking Glass of Time” by E. V. Bowden, 1985, Ohio: South-Western Publishing.

ทางสังคมมากกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การสร้างเมืองสีเขียว แก้ไขปัญหาความยากจน ต่อด้านยาเสพติด ต่อด้านการทุจริตและรับสินบน และการพัฒนาชุมชน เป็นต้น ซึ่งกระแสการเรียกร้องต่อภาคธุรกิจดังกล่าวยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้

ดังจะเห็นว่า พัฒนาการของ “ความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กร” (Corporate Social Responsibility: CSR) เป็นแนวคิดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบทของการต่อสู้/แข่งขันระหว่างอุดมการณ์เสรีนิยม กับอุดมการณ์คู่แข่งอย่างสังคมนิยมและรัฐสวัสดิการ ข้อสงสัยที่เกิดขึ้นก็คือ “ฝ่ายเสรีนิยมมีการสร้างวาทกรรมเพื่อครองความเป็นเจ้า (Hegemony) มาเป็นเวลานานได้อย่างไร” ต่อคำถามดังกล่าวนี้ อาจารย์ดุซงกี วรรณธรรมดุซงกี ได้นำเสนอแนวคิดของมิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) นักเสรีนิยมทางเศรษฐกิจที่โดดเด่นที่สุดแห่งศตวรรษที่ 20 ฟรีดแมนเห็นว่าความรับผิดชอบต่อสังคมขององค์กรธุรกิจก็คือ “การแสวงหากำไรสูงสุด” มิใช่เรื่องที่จะต้องเสียเวลาไปกับการแก้ไขปัญหาสังคม แต่ประการใด การทำให้องค์การมีผลกำไรสูงสุดเป็นสิ่งจำเป็นต่อความอยู่รอดของสังคมสมัยใหม่ เพราะจะนำไปสู่การจ้างงาน การจ่ายภาษีให้แก่รัฐ ทำให้สาธารณชนมีสินค้าสำหรับบริโภคอย่างเหลือเฟือ รวมทั้งนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้เกิดเสถียรภาพและเสรีภาพทางการเมืองในที่สุด² ส่วนการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน ฯลฯ ควรเป็นหน้าที่ของรัฐที่เก็บภาษีจากภาคธุรกิจไปแล้ว

แม้แนวคิดของฟรีดแมนน่าสนใจ แต่ในปัจจุบันนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า ลำพังระบบตลาดหรือมือที่มองไม่เห็นไม่สามารถจัดระเบียบทางเศรษฐกิจได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบเศรษฐกิจที่มีขนาดใหญ่อย่างมากในปัจจุบัน ที่ได้สร้าง “ลัทธิบริโภคนิยม” ขึ้นมารองรับ “สภาวะผลผลิตล้นเกิน” (Overproduction) ความเป็นอนาธิปไตยของตลาด การผูกขาด การเก็งกำไร ปัญหาสินค้าราคาแพง ความยากจน และภัยพิบัติ ปัญหาเหล่านี้ได้นำไปสู่วิกฤตการณ์อย่างรอบด้าน ซึ่งลำพังภาครัฐไม่สามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้ด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดกระแสเรียกร้องให้ภาคธุรกิจหันมารับผิดชอบทางสังคมกันอย่างจริงจังมากขึ้น

ภาคธุรกิจแห่งศตวรรษที่ 21 ดูเหมือนว่าจะขาดการตอบสนองต่อกระแสเรียกร้องดังกล่าว ดังจะพบว่าองค์การต่าง ๆ มีการทำ CSR กันอย่างกว้างขวางมากขึ้น ในขณะที่ CSR เป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ คำถามก็คือ ภาคธุรกิจควรเลือกรูปแบบของ CSR แบบไหนจึงจะสามารถตอบโจทย์ของปัญหาสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม ซึ่งอาจารย์พิพัฒน์ นนทนาธรณ์ ได้ให้เกียรติไขปริศนาดังกล่าว ในบทความชื่อ “บทบาทของซีเอสอาร์และวิสาหกิจเพื่อสังคมกับการแก้ปัญหาสังคม” อาจารย์พิพัฒน์ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า “แม้ว่าซีเอสอาร์จะเป็นที่รู้จักและได้ดำเนินการมาเป็นเวลาหลายปีในประเทศไทย แต่ผู้คนส่วนหนึ่งก็ยังไม่มีความเข้าใจไม่ถูกต้อง ยังคิดว่าซีเอสอาร์เป็นเพียงแค่การบริจาคเท่านั้น ซึ่งแท้จริงแล้ว การบริจาคเป็นเพียงซีเอสอาร์ในขั้นเบื้องต้น ยังมีแนวทางในการทำซีเอสอาร์อีกมากที่สามารถสร้างผลลัพธ์ได้ในวงกว้าง”

² From “Corporate Social Responsibility: Friedman’s View” by T. S. Coleman, 2013, Retrieved Oct 11, 2015, from <https://bfi.uchicago.edu/feature-story/corporate-social-responsibility-friedmans-view>.

(หน้า 28) อาจารย์พิพัฒน์เสนอให้องค์กรต่าง ๆ ทำ CSR กันอย่างจริงจัง จังใจ และสร้างสรรค์มากกว่าที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลงไปทำงานกับชุมชนในลักษณะของภาคีเครือข่ายที่เท่าเทียม (Equal Partnership) เพื่อสร้างพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic Alliance) ในการสร้างคุณค่าร่วม (Creating Shared Value: CSV) จนสามารถพัฒนาเป็น “วิสาหกิจเพื่อสังคม” (Social Enterprise) ต่อไปในอนาคต³ ข้อเสนอดังกล่าวนี้ว่าเป็นการจุดประกายทางความคิดในการศึกษาและพัฒนา CSR ที่น่าสนใจยิ่ง

สำหรับบทความทั่วไป ประกอบด้วย 5 บทความที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพื่อตอบสนองต่อผู้อ่านที่มีความสนใจแตกต่างกัน บทความแรก สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล ร่วมกับปลากร สัตย์เชื้อ และ อริศรา รมเย็น ได้นำเสนอบทความวิจัย อันเป็นการวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจในการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในรูปของการปลูกพืชร่วมยางในระบบสวนยางพาราในพื้นที่ภาคใต้ บทความที่สอง กิตติพงษ์ ตระกูลโชค อำนวน ได้เสนอบทความวิจัย เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมทางการผลิตและการค้าข้าวในประเทศไทย โดยใช้วิธีวิทยาการสร้างทฤษฎีฐานราก ผลการศึกษาพบว่า จุดเริ่มต้นของการสร้างนวัตกรรมข้าวมาจากความต้องการของผู้บริโภค ส่วนการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวเป็นกระบวนการแปรความต้องการของผู้บริโภคให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีอัตลักษณ์ โดยมีช่องทางการจัดจำหน่ายข้าวเป็นปริณทลของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสุดท้ายการสร้างนวัตกรรมการผลิตข้าว เป็นการพัฒนาความมั่นคงด้านอาหาร ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ

บทความที่สาม สุพรรณิ ไชยอำพร ได้เสนอบทความวิจัย เรื่องการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนานักส่งเสริมมือทอง ของสำนักพัฒนาทรัพยากรบุคคล สำนักงานปลัดกระทรวงอุตสาหกรรม ซึ่งผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงการบูรณาการเครือข่ายเพื่อพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม นอกจากนี้บทความยังมีการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินโครงการ และข้อเสนอแนะเอาไว้ที่น่าสนใจ บทความที่สี่ ศักดิ์ณรงค์ มงคล ได้นำเสนอกระบวนการทัศน์ว่าด้วย “ความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม” ซึ่งกำเนิดจากการต่อสู้ของชุมชนคนผิวสีและชนพื้นเมืองในสหรัฐอเมริกาที่จะต้องแบกรับต้นทุนทางด้านมลภาวะอันเป็นผลมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม จนกระทั่งสามารถเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้มีความเสมอภาคมากขึ้น อันนำไปสู่การแบ่งปันปันส่วนประโยชน์ทางสิ่งแวดล้อมและสร้างความสมดุลของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และบทความสุดท้าย สมิตตรา เจริญพันธ์ และไชนันท์ ปัญญาศิริ ได้ศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพและการจ้างงานคนพิการ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบระหว่าง 6 ประเทศ ได้แก่ สวีเดน สหรัฐอเมริกา อังกฤษ สิงคโปร์ มาเลเซีย และไทย เพื่อนำไปสร้างข้อเสนอแนะสำหรับประเทศไทยในการกำหนดและปฏิบัติตามนโยบายด้านการส่งเสริมและการจ้างงานผู้พิการเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประเทศไทย

วารสารพัฒนาสังคมมีเป้าหมายชัดเจนที่จะพัฒนาไปสู่วารสารทางวิชาการที่เปี่ยมล้นด้วยคุณภาพอย่างต่อเนื่อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้ ทางคณะผู้จัดทำจึงได้

³ From “Beyond Philanthropy: Community Enterprise as a Basis for Corporate Citizenship” by P. Tracey, Paul; N. Phillips & H. Haugh, 2005, Journal of Business Ethics, 58.

พยายามปรับปรุงคอลัมน์ “วิจารณ์/แนะนำหนังสือ” (ซึ่งแต่เดิมมีอยู่แล้วแต่ขาดความสม่ำเสมอ) โดยจะปรับปรุงให้มีเนื้อหาเข้มข้นและมีความหลากหลายมากขึ้น นอกจากนี้ยังเพิ่มคอลัมน์ “เกร็ดความรู้/สาระน่ารู้” เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับผู้สนใจได้นำสาระความรู้ ซึ่งแม้ว่ามีได้เป็นความรู้ใหม่/ถอดด้ามและมีได้ผ่านการวิจัยอย่างเป็นระบบ แต่อาจจัดได้ว่าเป็นความรู้ทางวิชาการที่น่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้อ่านไม่มากนักน้อย

สุดท้ายนี้ คณะผู้จัดทำขอเชิญชวนผู้อ่านทุกท่านได้ร่วมกันส่งบทความ บทแนะนำหนังสือ และเกร็ดความรู้/สาระน่ารู้ เพื่อร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารพัฒนาสังคม รวมทั้งให้คำแนะนำ คำวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นกระจกให้คณะผู้จัดทำได้มองเห็นตัวเอง อันจะเป็นกลไกกระตุ้นให้วารสารฉบับนี้มีการปรับปรุงตัวเองต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ... สวัสดีครับ

รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม
บรรณาธิการ